

روزشمار جنگ

چهارشنبه

۵ خرداد ۱۳۶۱

۲ شعبان ۱۴۰۲

۲۶ مه ۱۹۸۲

۴۳۲

ارتش عراق علاوه بر بمباران منطقه پاسگاه شهابی، در منطقه طلائیة نیز پاتک کرد و در منطقه شمال کیلومتر ۲۵ نوار مرزی، مواضع یگان‌های ایران را زیر آتش سنگین قرار داد. به گزارش واحد اطلاعات عملیات سپاه در قرارگاه عملیاتی قدس، در ساعت‌های ۰۵:۴۵ و ۰۶:۰۰، امروز هواپیماهای عراقی منطقه پاسگاه شهابی را بمباران کردند که خوشبختانه تلفات و خساراتی نداشت.^(۱)

همچنین، رکن ۲ (اطلاعات) نیروی زمینی ارتش در قرارگاه مرکزی کربلا گزارش داد: در ساعت ۱۸:۳۰، در منطقه شرق طلائیة یک تیپ زرهی عراق که با ۳ بالگرد حمایت می‌شد، به مواضع نیروهای ایران پاتک کرد که با مقاومت طرف مقابل روبه‌رو شده و پس از تحمل تلفات و خسارات سنگین ناچار عقب‌نشینی کرد. از ساعت ۲۰:۰۰ نیز در منطقه شمال کیلومتر ۲۵ (نوار مرزی شمال شلمچه)، ارتش عراق به مدت یک ساعت، مواضع یگان‌های ایران را زیر آتش سنگین سلاح‌های خود قرار داد و در این فاصله، نیروهای عراقی در مسافتی به عمق ۲ و عرض ۲/۵ کیلومتر در امتداد نوار مرزی این منطقه عقب‌نشینی کردند. رکن ۲ نیروی زمینی ارتش در ارزیابی این اقدام دشمن آورده است: «باتوجه به اینکه در این منطقه دشمن از مرز بین‌المللی عقب‌نشینی کرده و با احتساب گسترش نیروهای زرهی مستقر در غرب کیلومتر ۲۵، احتمالاً منطقه کشتاری جهت یگان‌های خودی پیش‌بینی کرده است.»^(۲)

۴۳۳

در نشست صبح امروز فرماندهان سپاه پاسداران در قرارگاه مرکزی کربلا، فرمانده کل سپاه اعلام کرد که یگان‌های عملیاتی باید ظرف ده روز برای اجرای عملیات در منطقه عمومی شرق بصره با هدف پدافند در ساحل شط‌العرب آماده شوند. طرح این عملیات نیز به صورت مکتوب و در قالب دستور جزء به جزء شماره ۱۱ از قرارگاه کربلا به چهار قرارگاه عملیاتی ابلاغ شد.

در این نشست که از ساعت ۰۸:۴۵، با حضور محسن رضایی و رحیم صفوی (فرمانده و معاون عملیات سپاه پاسداران)، حسن باقری، مجید بقایی، غلامعلی رشید و احمد غلامپور (فرماندهان قرارگاه‌های لشکری نصر، فجر، فتح و قدس سپاه) و فرماندهان تیپ‌های سپاه تشکیل شد، پس از اینکه رحیم صفوی طرح ادامه عملیات در غرب نوار مرزی شلمچه تا کوشک و طلائیه و تغییرات سازمان رزم قرارگاه‌های لشکری را به‌عنوان دو موضوع مورد بحث اعلام کرد، محسن رضایی در سخنانی ضمن تبریک آزادسازی خرمشهر، در تشریح عملیات بیت‌المقدس گفت: «در جریان خرمشهر باینکه وضع پدافندی بسیار غلطی برای صدام وجود داشت و همه ما فکر می‌کردیم که همان روزهای اول مثل هویزه و جای دیگر عقب‌نشینی می‌کنند و همین امر باعث شد که ما برای جلوگیری از فرار دشمن در خرمشهر در عملیات مرحله سوم عجله کنیم؛ و دیدیم که نه، دشمن خیلی قوی گرفته و می‌خواهد در خرمشهر بماند. واقعاً برای ما یک امر کاملاً عجیبی بود که چرا دشمن با این وضع پدافندی که ۳۰ کیلومتر به ما پهلو داده است و فقط از یک معبر چهار، پنج کیلومتری دارد تغذیه می‌شود، توی این قیف [خرمشهر تا شلمچه] مانده و می‌خواهد خودش را تغذیه کند و دلیلش چیست؟ که بعداً مشخص شد به‌خاطر اینکه اعلام کند که دو روز دیگر هم در خرمشهر است. حاضر شده این ننگ و ذلت را بپذیرد و آن هم به‌خاطر کینه دشمنی و خوی جنایتکاری است که در صدام وجود دارد. تا به حال با افسران زیادی که اسیر شده‌اند، صحبت کردیم و از آنها خواستیم بگویند که چه دلیلی دارد که صدام این کار را می‌کند؟ چرا از رودخانه کارون عبور کرد و آن طرف ماند؟ دیروز که با فرمانده تیپ ۴۸ پیاده لشکر ۱۱ عراق صحبت می‌کردیم، می‌گفت خب این وضع پدافندی اشتباه بود. اما از بالا به ما می‌گفتند که شما بمانید و ما برای شما نیرو می‌فرستیم. آن خوی جنایتکاری، آن خوی کینه و دشمنی و عنادی که در صدام هست، عامل اساسی ادامه جنگ و این ظلم و جنایاتی است که بر ملت عراق و بر ملت ما مرتب وارد کرده و دارد وارد می‌کند.»

محسن رضایی در قسمتی دیگر از سخنانش گفت: «این مسئله صدرصد برای ما مسلم شده که تا وقتی این جنایتکار [صدام] در عراق هست، غیرممکن است جنگ به اتمام برسد و همین الان این گوشه خرمشهر [جنوب شلمچه] و همین یک تکه کوچک را در دستش گرفته و مرتب دارد روی سر بچه‌ها آتش می‌ریزد و داریم تلفات می‌دهیم و این برادران از تیپ حضرت رسول (ص) و تیپ ولی عصر (عج) که الان اینجا [شلمچه] هستند، مرتب همین یک تکه سرپل [شمال نهر خین] را گرفته و دارند مسئله ایجاد می‌کنند و این هم به‌دلیل همان بعد جنایتکاری صدام است و تا زمانی هم که این رژیم جنایتکار باشد، نه مردم عراق و نه مردم ما نمی‌توانند روی سعادت را به خودشان ببینند و در این رابطه است که ما مجبوریم به عملیات ادامه بدهیم و از این شکل پدافندی خودمان و از آن حالتی که الان هست و کاملاً ضربه‌پذیر هم هست و تمام نیروهایمان را هم الان آوردیم اینجا چیدیم و تازه بعضی جاها هم خالی است، ما باید از این شکل خارج شویم تا بتوانیم حداقل بیش از نصفی از نیروهایمان را ان‌شاءالله در یک عملیاتی آزاد بکنیم و در دستمان باشد که شهرهای قصر شیرین را هم آزاد بکنیم. این وضع پدافندی به نفع ما نیست. به امید خدا باید وضع پدافندی ما از این صورت خارج

شود و در کنار اروندرود [شطالعرب، در شرق بصره] که در حدود ۶۰۰ تا ۷۰۰ متر عرض دارد و به این خاطر پل زدن یک امر بسیار مشکلی است، با نیروی کمی می‌توانیم در این قسمت پدافند کنیم و باید به این حالت دربیاید و نصف نیروهایی هم که اینجا هستند را در اینجا بگذاریم و بقیه را سرمایه‌گذاری کنیم و عقب ببریم. البته در اینجا کارهای فرهنگی و کارهایی در رابطه با عشایر دجله و فرات هست. چون قسمت اعظمی از عشایر مسلمان و مخصوصاً شیعه عراق در اینجاها هستند و باید تبلیغات وسیع روی آنها صورت بگیرد که یک مقدار هم تدارک و امکاناتش فراهم شده است.»

فرمانده کل سپاه در ادامه سخنانش به تشریح طرح عملیات در شرق بصره پرداخت و اظهار داشت: «قرارگاه‌های نصر و فتح از جاده حسینیه [-مرز] به پایین گسترش پیدا می‌کند. قرارگاه فجر از جاده حسینیه تا زیر کوشک و قرارگاه قدس هم از کوشک تا طلائیه گسترش پیدا می‌کند. ... هدف اصلی ما هم بصره، صفان و این قسمت‌ها است؛ یعنی مسیر هدفمان را می‌گوییم ... ما باید تلاش اصلی‌مان بیشتر در سمت قرارگاه نصر و فتح باشد. قرارگاه‌های فجر و قدس انهدام لشکرهای ۵ و ۶ بر عهده‌شان است و همچنین درگیر کردن دشمن با خودشان و تلاش برای اینکه به اساسی‌ترین راه دشمن برسند. ... فرصتی که برای برادران هست، ده روز بیشتر نیست. در این ده روز، باید شناسایی‌ها کاملاً انجام بگیرد، طرح مانور کاملاً آماده شود، بازسازی بشود و تعویض نیروها هم انجام بگیرد. در تمام این ده روز باید به سرعت این کارها انجام بشود. وضعیتی که الان دشمن دارد به این صورت است که از این گوشه مرز شروع به کندن خندق کرده و عین همان مواضعی که [رودخانه] نیسان [عملیات طریق‌القدس] بود، دارد شروع می‌کند کم‌کم موانعی را در اینجا درست کند و هرچه ما طولش بدهیم [زمان را به تأخیر بیندازیم] او موانع را زیادتر می‌کند و ماتلفات زیادتری را در مسیرمان خواهیم داد. دارد شروع می‌کند اول خندق می‌زند، میادین مین درست می‌کند و همین‌طور مرتب پشت مرز می‌رود و می‌خواهد خودش را پشت مرز کاملاً حفظ کند. این است که سرعت عمل خیلی مهم است. هنوز بین دشمن فواصل بسیار زیاد و رخنه‌های بسیار زیادی است و حتی می‌شود در عمق نیرو فرستاد و اینجاها [غرب نوار مرزی] را کاملاً شناسایی کرد و ما از اینجا مطلع بشویم.»

محسن رضایی بر ضرورت ایجاد یک سیستم قوی به منظور حفاظت از اطلاعات جبهه خودی و کسب اطلاعات از جبهه دشمن تأکید کرد و گفت: «از آنجایی که ما سازمان اطلاعات وسیع و گسترده نداریم، باید خود برادران هر نوع تاکتیکی که می‌توانند به خرج دهند و استفاده بکنند تا بتوانند اطلاعات لازم را [از دشمن] به دست بیاورند.»

فرمانده کل سپاه پس از اینکه به تشریح محل استقرار لشکرهای عراق در غرب نوار مرزی پرداخت، از فرماندهان تیپ‌های سپاه خواست ضمن توجه دقیق به کیفیت نیروهای تحت‌امر خود، به مشکلات آنها رسیدگی کنند. وی اظهار کرد: «به برادران همین الان هم می‌گوییم، فردا دوباره نیاید و بگویند برای شناسایی وقت نداشتیم. همین الان شما بیاید در خط پدافندی‌تان یک دستورالعمل برای دیدبان‌هایتان بنویسید که هر روز نقل و انتقالات دشمن را ثبت بکنند. هر روز جاهایی که دشمن می‌آید جلوی مین کاری می‌کند را ثبت بکنند و معابری که دشمن از آنجا عبور

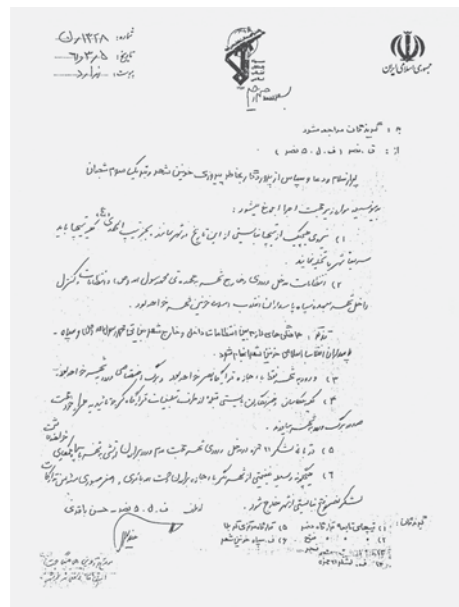
می‌کند و جلو می‌رود را ثبت بکنند و اگر شما از همین الان دیدبان‌ها و گروه‌های اطلاعاتی خود را فعال کنید، در این ده روز می‌توانید بهترین اطلاعات را کسب کنید.» محسن رضایی در پایان نیز گفت: «نیروها به هیچ وجه حق مرخصی رفتن ندارند، مگر نیروهایی که مأموریتشان تمام شده باشد.» این جلسه در ساعت ۱۱:۱۵، به پایان رسید و ساعاتی بعد، فرمانده کل سپاه پاسداران برای حضور در جلسه شورای عالی دفاع که قرار است صبح فردا در بیت امام خمینی برگزار شود، منطقه عملیاتی را به مقصد تهران ترک کرد.^(۳)

امروز همچنین طرح ادامه عملیات در منطقه عمومی شرق بصره، در قالب دستور جزء به جزء شماره ۱۱ قرارگاه مرکزی کربلا به چهار قرارگاه عملیاتی مشترک سپاه و ارتش (قدس، نصر، فتح و فجر) ابلاغ شد. در این دستور آمده است: «قرارگاه عملیاتی کربلا در جنوب، ابتدا از منطقه رودخانه کرخه در شمال (شاخه رمیم) تا سواحل اروند و ادامه آن تا دهانه فاو در جنوب پدافند نموده و پس از کسب آمادگی لازم بنا به دستور در سراسر منطقه یا قسمتی از آن به سمت باختر تک نماید.»^(۴)

۴۳۴

فرمانده قرارگاه نصر مقررات انتظامات خرمشهر و چگونگی ورود و خروج به این شهر را به واحدهای نظامی ابلاغ کرد.

حسن باقری فرمانده سپاهی قرارگاه نصر* در نامه‌ای به همه یگان‌های ارتشی و سپاهی تحت امر سه قرارگاه عملیاتی نصر، فتح و فجر ابلاغ کرد که از امروز، بجای تیپ ۳۳ المهدی (عج) سپاه پاسداران، یگان‌های دیگر باید خرمشهر را سریع ترک کنند. در این نامه مسئولیت انتظامات دروازه‌های شهر به تیپ ۲۷ محمد رسول الله (ص) سپاه و مسئولیت انتظامات داخل شهر به سپاه خرمشهر واگذار و اعلام شده که ورود به شهر منوط به اجازه قرارگاه نصر است و دژیانی لشکر ۲۱ ارتش هم باید در ورودی شهر برای جلوگیری از ورود نیروهای ارتشی با سپاه همکاری کند. همچنین، تأکید شده که خروج وسایل غنیمتی از شهر بدون اجازه مسئولان واحدهای تدارکات سپاه در قرارگاه‌های نصر و فتح ممنوع است.^(۵)

نامه حسن باقری به یگان‌های تحت امر قرارگاه‌های عملیاتی نصر، فتح و فجر

* قرارگاه مرکزی کربلا مسئولیت حفاظت از خرمشهر را به قرارگاه عملیاتی نصر واگذار کرده است.

۴۳۵

دو روز پس از آزادی خرمشهر، خبرنگار روزنامه کیهان از آغاز پاک‌سازی و بازسازی این شهر گزارش داد.

خرمشهر پس از آزادسازی؛ آثار تخریب شهر به دست اشغالگران عراقی

خبرنگار اعزامی روزنامه کیهان به خرمشهر، در گزارش امروز خود از این شهر نوشته است: «هر ساعت که می‌گذرد خرمشهر چهره آزادتر و راحت‌تری به دست می‌آورد، به طوری که اکنون کارهای سازندگی ضروری آغاز شده است. تخلیه اسرای عراقی و پاک‌سازی میدان‌های مین به سرعت ادامه دارد. در ساعت

۱۲ ظهر امروز، ترمیم پل خرمشهر که قسمتی از آن به وسیله مزدوران بعثی تخریب شده است، آغاز شد. عراقی‌ها با وجودی که در خرمشهر به طور کامل استقرار داشتند، بازهم از عملیات غافلگیرانه دلاوران اسلام در هراس بوده و انواع احتیاط را پیش‌بینی کرده بودند. برای مثال، فلکه فرمانداری تا ابتدای پل خرمشهر را مین‌های ضدتانک و ضدنفر گذارده و سپس قسمتی از پل را خراب نموده تا به اصطلاح جانشان از حملات ناگهانی قسمت شرقی مصون بماند.»

خبرنگار کیهان در قسمتی دیگر از گزارش خود آورده است: «تبادل آتش در دو قسمت اروندرود به شدت ادامه دارد و نیروهای دلاور ما آشیانه‌های تیربار مزدوران را در آن سمت اروندرود زیر آتش شدید دارند. امروز، تابلوهای تازه‌ای در خرمشهر نصب گردید که جالب‌ترین آن "به خرمشهر خوش آمدید. جمعیت خرمشهر ۳۶ میلیون نفر" است. گروهی از افراد همچنان مشغول جمع‌آوری سلاح‌ها و غنائم جنگی در گوشه‌وکنار شهر هستند، ولی شاید هنوز ده درصد هم از غنائم جمع‌آوری نشده باشد. بعثی‌ها با آجر، خاک و تیرآهن دور شهر را خاکریز زده‌اند. امروز، برای پیدا کردن راهی که به پل خرمشهر منتهی شود، مدت‌ها در میان ویرانه‌ها سرگردان بودیم. عبور از شهر به کندی و سختی انجام می‌گیرد. چون اغلب محلات مسکونی شهر به میدان‌های مین تبدیل شده است. ساختمان فرمانداری و خانه‌های اطراف خیابان عشایر به کلی ویران و به میدان مین مبدل شده است. امروز، کار ترمیم جاده خرمشهر - اهواز آغاز گردید و خاکریزها و سنگرهای عراق که به طول ۴۰ کیلومتر در امتداد جاده ساخته شده است، پاک‌سازی گردید. همچنین، امروز پس از گذشت ۱۹ ماه، اتومبیل‌های پلیس‌راه در جاده اهواز - خرمشهر به چشم می‌خورد. شهربانی خرمشهر در شهر مستقر شد. خیابان فردوسی به تلی از خاک و ویرانی تبدیل شده است. بازار سیف و مغازه‌های آن ویران است. آثاری از فلکه دروازه و صدها خانه و مغازه اطراف آن به‌هیچ‌وجه دیده نمی‌شود.»^(۶)

۴۳۶

با ورود جمعی دیگر از اسرا به تهران مجموع اسرای عراقی اعلام شد. به نوشته روزنامه جمهوری اسلامی، صبح امروز ۳ هزار تن از نیروهای ارتش عراق که در عملیات آزادسازی خرمشهر به اسارت رزمندگان درآمده‌اند با ۳ قطار وارد تهران شدند.^(۷)

احمد توکلی سخنگوی دولت جمهوری اسلامی نیز بعدازظهر امروز در یک مصاحبه مطبوعاتی و رادیو و تلویزیونی گفت که از ابتدای جنگ تا روز گذشته، ۴۰۱۲۴ تن از نیروهای عراقی اسیر شده‌اند.^(۸)

۴۳۷

گروه‌هایی دیگر از نیروهای داوطلب مردمی عازم جبهه‌های نبرد شد. براساس گزارش‌های رسیده از سه مرکز نظامی سپاه پاسداران، امروز از تهران ۳۴۵ تن،^(۹) از شیراز ۲۶۹ تن^(۱۰) و از چالوس ۶۹۰ نفر نیروی بسیجی و سپاهی به جبهه‌های غرب و جنوب عزیمت کردند.^(۱۱)

۴۳۸

بر اثر اقدامات امروز عناصر ضدانقلاب در کامیاران، چند تن از نیروهای خودی شهید یا مجروح شدند. در مهاباد نیز در حمله نیروهای پاسدار به یکی از مقرهای ضدانقلاب، تلفاتی به آنها وارد شد. در همین حال، مسئولان پیرانشهر در بازدید از روستاهای آزادشده این شهر اعلام کردند کسانی که تسلیم شوند امان‌نامه دریافت خواهند کرد.

سپاه پاسداران منطقه ۷ (باختران) گزارش داد که ساعت ۶ صبح امروز، بر اثر انفجار بمب صوتی جاسازی شده در یک ضبط صوت در کامیاران، یک تن شهید شد و ۳ تن مجروح شدند. در جاده شاهینی - کامیاران نیز ۲ تن از نیروهای خودی روی مین ضدخودرو رفتند که یکی شهید و دیگری به شدت مجروح شد. همچنین در روستای کاشتر کامیاران، ۲ تن از عناصر مسلح گروه‌های ضدانقلاب تسلیم نیروهای جمهوری اسلامی شدند.^(۱۲)

سپاه پاسداران مهاباد نیز گزارش داد در ساعت ۱۱:۰۰، گروهی از نیروهای این سپاه به مقر یکی از گروه‌های مسلح غیرقانونی در روستای پیربله از توابع مهاباد حمله کردند. در این حمله ۶ تن از افراد ضدانقلاب کشته و چند تن از آنها زخمی شدند. نیروهای خودی هنگام بازگشت در کمین عناصر ضدانقلاب گرفتار شده و در درگیری با آنان، ۷ تن از نیروهای سپاه پاسداران شهید و ۲ تن به گروگان گرفته شدند.^(۱۳)

خبرگزاری جمهوری اسلامی از ارومیه هم به نقل از بخشدار بوکان گزارش داد که عناصر مسلح غیرقانونی با حمله به تعدادی از نیروهای خودی در این منطقه، ۲ تن از آنان را به شهادت رساندند. همچنین، در پی پاک‌سازی بخشی از روستاهای محور پیرانشهر - سردشت، روزنامه اطلاعات امروز در گزارشی با اشاره به بازدید فرماندار و فرماندهان ارتشی و سپاهی پیرانشهر از روستاهای پاک‌سازی شده،

به نقل از فرماندار این شهر نوشت: «در این بازدید مقرر شد که اکیپ‌های درمانی و بهداشتی به روستاهای اعزام [شوند] و نیاز خانواده‌های بی‌بضاعت و مستضعف سریعاً تأمین شود... فرمانده تیپ و فرمانده سپاه پاسداران پیرانشهر به اهالی یادآور شدند که براساس فرمان امام امت، کسانی که سلاح و مهمات خود را تحویل داده و به خانه و کاشانه خود بازگردند، امان‌نامه دریافت خواهند کرد.»^(۱۴)

۴۳۹

جانشین فرمانده سپاه پاسداران، سخنگوی دولت، سفیر ایران در سازمان ملل، وزیر نفت و یک نماینده مجلس شورای اسلامی در مصاحبه‌هایی جداگانه بر ضرورت ادامه جنگ تا دستیابی جمهوری اسلامی ایران به حقوق مسلم خود و سرنگونی صدام تأکید کردند.

علی شمخانی جانشین فرمانده کل سپاه پاسداران، امروز در یک مصاحبه مطبوعاتی و رادیو و تلویزیونی با اعلام این مطلب که «ما متجاوز را در خرمشهر تا هر کجا که فرار کند، دنبال خواهیم کرد. ما مجبور به دفاع هستیم و دفاع هم مرز جغرافیایی ندارد»، گفت: «ما می‌بایست از این به بعد به گونه‌ای برخورد کنیم که صدام را وادار کنیم از مناطق غرب کشور عقب‌نشینی کند و به شرط ایران با خفت و خواری تن در دهد و غرامت ما را بپردازد. در غیر این صورت، ما به هجوم‌های مکرر خویش در جبهه‌هایی که خودمان انتخاب خواهیم کرد، ادامه خواهیم داد.»^(۱۵)

احمد توکلی سخنگوی دولت جمهوری اسلامی ایران نیز بعد از ظهر امروز، در یک نشست مطبوعاتی و رادیو و تلویزیونی در محل نخست‌وزیری، با بیان اینکه ایران در مقابل امریکا ایستاده و خواهد ایستاد و این جنگ، جنگ میان ایران و ایادی امریکا در منطقه است، درباره آینده جنگ گفت: «جنگ، زمانی تمام می‌شود که ما احقاق حق کرده باشیم... ما جنگ را تمام‌شده نمی‌دانیم و هر چه برای تأمین مرزهای خود [لازم] بدانیم، انجام خواهیم داد و جنگ همچنان ادامه خواهد داشت.» وی تأکید کرد: «ما این را حق خود و ملت عراق می‌دانیم که منطقه را از لوٹ جنایتکاری چون صدام پاک کنیم.»^(۱۶)

سعید رجایی خراسانی سفیر ایران در سازمان ملل متحد هم در مصاحبه‌ای که امشب از تلویزیون امریکا پخش شد، در پاسخ به این سؤال که نیروهای ایران در مرز متوقف خواهند شد یا به پیشروی خود ادامه خواهند داد، گفت: «خیلی دلم می‌خواست تمام کسانی که صدای مرا می‌شنوند خود را جای من بگذارند. آیا اگر دشمن خارجی به امریکا حمله و قسمتی از آن را اشغال کرده بود، آن وقت امریکا بعد از فداکاری و زحمت و تلاش، دشمن را به عقب رانده و خود را به مرز رسانده بود، چه فکر می‌کردند؟ آیا می‌گفتند خیلی متشکریم یا اینکه سعی می‌کردند اختلافات خود را حل کنند؟» رجایی خراسانی همچنین درباره اصرار ایران به برکناری صدام حسین، خاطر نشان کرد: «هرکس دیگر هم جای ما بود اصرار می‌ورزید که صدام باید برود.»^(۱۷)

همچنین، محمد غرضی وزیر نفت ایران در راه بازگشت از اجلاس اوپک در اکوادور و فخرالدین حجازی نماینده مردم تهران در مجلس شورای اسلامی در راه بازگشت از برزیل، وارد لندن شدند

و در مصاحبه‌هایی دیدگاه‌های خود درباره جنگ ایران و عراق را بیان کردند. غرضی با اعلام اینکه سرنگونی صدام حسین اکنون یک شرط اولیه برای شروع مذاکرات صلح و پایان دادن به جنگ است، گفت: «مسئله مذاکرات با رژیم صدام منتفی است. هزاران نفر از دست رفته‌اند و بسیاری از شهرهای ما خراب یا منهدم شده‌اند و صدها میلیون دلار خسارت بر ما وارد شده است. بنابراین، حق ماست که از مردم عراق بخواهیم رژیم صدام حسین را سرنگون سازند.» غرضی افزود: «فکر نمی‌کنم جنگ رو به پایان باشد و ایران خود را برای یک جنگ طولانی آماده کرده است.» وی همچنین گفت: «حداقل آنچه را که ما می‌توانیم انتظار داشته باشیم، سرنگونی صدام حسین است.»^(۱۸)

فخرالدین حجازی نیز در پاسخ این سؤال که آیا نیروهای ایران وارد خاک عراق خواهند شد، گفت: «در نتیجه تجاوز عراق ۱۵۰ میلیارد دلار به ما زیان وارد شده و این حق برای ما باقی است که حقوق خود را استیفا کنیم.» وی ادامه داد: «در غرب [کشور] چند نقطه کوچک در اشغال باقی مانده است که آنها نیز به زودی فتح خواهند شد؛ ولی جنگ پایان نخواهد یافت.»^(۱۹) وی در پاسخ به پرسشی درباره نگرانی کشورهای حوزه خلیج فارس از پیشروی احتمالی نیروهای ایران به داخل خاک عراق با بیان اینکه آنها باید از روش خودشان نگران باشند، ادامه داد: «از سوی ما خطر متوجه کسی نیست.» حجازی همچنین به این سؤال که آیا جنگ ایران و عراق فقط و فقط به سرنگون شدن صدام منتهی خواهد شد و به دیگر کشورها سرایت نخواهد کرد؟ این گونه پاسخ داد: «ما به هیچ کشوری تجاوز نمی‌کنیم، ولی این ملت‌ها هستند که اگر دولت‌هایشان اشتباه کنند به اشتباه آنها پاسخ خواهند داد.»^(۲۰)

۴۴۰

در جلسه هیئت دولت، وزیر دفاع از عملیات رزمندگان ایران در آزادسازی خرمشهر گزارش داد. سخنگوی دولت نیز اعلام کرد که تولید صنایع دفاع و بودجه بازسازی مناطق جنگی افزایش یافته است.

هیئت دولت امروز، به ریاست میرحسین موسوی نخست‌وزیر، تشکیل جلسه داد. در این جلسه پس از بررسی رویدادهای منطقه و اخبار جنگ، آخرین تحولات سیاسی و اجتماعی کشور مورد بحث و تبادل نظر قرار گرفت. احمد توکلی وزیر کار و سخنگوی دولت، پس از پایان جلسه گفت: «در این جلسه ابتدا سرهنگ سلیمی وزیر دفاع، ضمن ارائه گزارش از رزم سلحشوران اسلام در جبهه‌های نبرد، این پیروزی را به هیئت دولت، ملت و رزمندگان ایران تبریک گفت.» توکلی سپس با اعلام اینکه در این جلسه مصوبه‌ای در مورد اساسنامه سازمان صنایع دفاع ملی ایران مطرح و به تأیید هیئت دولت رسید، افزود: «خوشبختانه تولید این صنایع در طول جنگ به دو برابر افزایش یافته است.»^(۲۱)

سخنگوی دولت همچنین درباره بازسازی مناطق جنگی اظهار داشت: «ما برای بازسازی و نوسازی مناطق جنگی از ابتدای سال، بالاترین رقم بودجه یعنی ۴۰۰ میلیارد ریال در نظر گرفته‌ایم، اما همان‌طور که جنگ را نیروهای مردمی پیش برده‌اند، بازسازی آن را هم خود مردم انجام خواهند داد. مثلاً مردم استان مازندران بازسازی سوسنگرد و مردم مشهد بازسازی هویزه را برعهده گرفته‌اند.»^(۲۲)

۴۴۱

در آستانه سوم شعبان سالروز ولادت امام حسین^(ع) و روز پاسدار، گروهی از اعضای سپاه پاسداران با آیت‌الله منتظری دیدار کردند. جانشین فرمانده سپاه پاسداران نیز در مصاحبه‌ای به تشریح فعالیت‌های گذشته و وظایف پیش روی این نهاد انقلابی پرداخت.

در آستانه سالروز ولادت امام حسین^(ع) و روز پاسدار، عصر امروز گروهی از اعضای سپاه پاسداران قم و مهاباد با آیت‌الله منتظری دیدار کردند. به گزارش خبرنگار خبرگزاری جمهوری اسلامی از قم، آیت‌الله منتظری در این دیدار ضمن تبریک ولادت حضرت سیدالشهدا^(ع) و پیروزی‌های اخیر رزمندگان اسلام گفت: «باید توجه داشته باشید که مردم همان اندازه که از روحانیت توقع دارند، از شما هم [انتظار] دارند و باید اعمال شما صددرصد اسلامی بوده و عملاً الگوی دیگران باشید.» آیت‌الله منتظری افزود: «در ایران انقلاب‌های زیادی به وقوع پیوست، ولی هیچ‌کدام مثمر‌تر نبوده و منحرف شد و شکست خورد چون زیربنایش دین نبود، ولی این انقلاب با زیربنای اسلام و قرآن به پیروزی رسید.» وی اضافه کرد: «شما برادران پاسدار باید پاسدار و حافظ اسلام و انقلاب اسلامی باشید تا به‌همت شما انقلاب اسلامی ایران به کشورهای دیگر صادر شود، ولی این به‌معنای کشورگشایی نیست.» آیت‌الله منتظری به توقع مردم از سپاه نیز اشاره و اظهار کرد: «سپاه پاسداران انقلاب اسلامی جوشیده از متن انقلاب و مردم است و خدای ناخواسته اگر از یک روحانی یا پاسدار خطایی سر بزند، به‌حساب تمام این دو قشر گذاشته می‌شود. سعی کنید با رعایت موازین اسلامی دیگران را به اسلام دعوت کنید.»^(۳۳)

در همین حال، علی شمخانی جانشین فرمانده کل سپاه پاسداران، امروز در یک مصاحبه مطبوعاتی و رادیو و تلویزیونی درباره وظایف سپاه و فعالیت‌های آن گفت: «سپاه پاسداران سازمانی است که دارای مأموریت‌های متنوع و همه‌جانبه‌ای است. امروز مسئله جنگ، مسئله اساسی و محوری انقلاب است که قاعدتاً سپاه باید نیروهای اصلی و عمده‌اش را در این محور می‌گذاشت که تا به حال عمل کرده است، اما در حالی که سپاه مشغول نبرد با نیروهای مزدور امریکاست، از فعالیت‌های دیگرش غافل

مصاحبه مطبوعاتی و رادیو تلویزیونی
علی شمخانی جانشین فرمانده کل سپاه پاسداران

نبوده است و در تمامی ابعاد انقلابی و تبلیغاتی و سیاسی و مخصوصاً امنیت در داخل شهرها و همکاری با نهضت‌های آزادی‌بخش و ارتباط با آنها فعالیت چشمگیری داشته است و آمار عملکرد سپاه در برخورد با گروهک‌ها هم مشخص است. در مورد تبلیغات نیز با انتشار نشریات داخلی فعالیت می‌کند؛ و در مورد فعالیت‌های سیاسی - با توجه به

حاکمیت خط لیبرالی - سپاه برخوردارهای خودش را با این جریان انحرافی حفظ کرده بود و در این نوسانات با برخورد مستقیم، برنامه‌های خود را دنبال می‌کرد. «شمخانی درباره جذب نیروهای مردمی و اعزام آنها به جبهه‌ها نیز اظهار داشت: «در این زمینه سپاه فعالیت چشمگیری داشته و در طول سال ۶۰، موفق شد حدود ۱۷۵ هزار نفر نیرو را به جبهه‌های جنگ اعزام کند و اینها را آموزش بدهد و سازماندهی و توجیه نظامی کرده و روانه جبهه جنگ کند.»

جانشین فرمانده سپاه درباره مأموریت این نهاد انقلابی پس از جنگ هم گفت: «اهم فعالیت‌های سپاه بعد از جنگ، پاک‌سازی کامل کردستان از عناصر ضدانقلاب است و ما قصد داریم از کردستان یک کردستان اسلامی بسازیم. ... مأموریت دیگر ما این است که سازماندهی بسیج را در میان مردم عمق ببخشیم و سازمان ۳۶ میلیونی را انجام بدهیم و ارتباط با سازمان‌های آزادی‌بخش را وسیع‌تر و عملی‌تر کنیم.»^(۲۴)

۴۴۲

در تازه‌ترین واکنش مقامات کشورهای خارجی به پیروزی ایران در آزادسازی خرمشهر، امروز سخنگوی دولت امریکا، ولیعهد عربستان سعودی و وزیر امور خارجه مصر از تلاش‌های سیاسی برای تسریع در پایان‌دادن به جنگ ایران و عراق حمایت کردند و ادامه این جنگ را برای امنیت و ثبات کشورهای منطقه خطرناک خواندند. ولیعهد اردن نیز از گسترش نفوذ انقلاب اسلامی ایران در دیگر کشورهای منطقه ابراز نگرانی کرد.

رادیو امان به نقل از خبرنگار خود در واشنگتن، درباره موضع امریکا در قبال تحولات جنگ گفت: «یک سخنگوی دولت امریکا پشتیبانی از استقلال هر یک از دو کشور عراق و ایران و سلامت سرزمین‌های آنها، به‌اضافه استقلال و حاکمیت ارضی تمامی کشورهای منطقه را مورد تأکید قرار داد و افزود: این جنگ می‌تواند خطراتی علیه امنیت و ثبات تمامی کشورهای خلیج [فارس] داشته باشد و ایالات متحده پایان‌بخشیدن فوری به این جنگ و رسیدن به راه‌حلی از طریق مذاکره را تشویق می‌کند.»^(۲۵)

فهد بن عبدالعزیز ولیعهد عربستان سعودی نیز در مصاحبه‌ای که امروز در روزنامه سعودی *الریاض* چاپ شده است، ضمن درخواست برای تلاش‌های جدی‌تر به منظور پایان‌دادن به جنگ ایران و عراق، هشدار داد که در صورت ادامه و گسترش این جنگ، ثبات و امنیت منطقه و آنچه وی قدرت در حوزه خلیج فارس نامید، به مخاطره خواهد افتاد. ولیعهد عربستان گفت که این کشور با دیگر کشورهای عضو شورای همکاری خلیج فارس سرگرم بررسی موضعی مشترک برای پایان‌دادن به این جنگ هستند.^(۲۶) همچنین کمال حسن علی وزیر امور خارجه مصر، هشدار داد که جنگ ایران و عراق می‌تواند موجب ایجاد اختلافات نژادی و مذهبی شود و تمام منطقه را در معرض خطر قرار دهد. وی گفت: «مصر خواهان حل و فصل مسالمت‌آمیز و منصفانه جنگ بیست‌ماهه است که در چند روز گذشته، به اوج خود رسید و ایران، عراقی‌ها را از خرمشهر بیرون راند.» وی اضافه کرد: «این جنگ به قطبی کردن دنیای عرب و خطر مداخله از سوی قدرت‌هایی بزرگ منجر خواهد شد. سوریه و لیبی

از ایران حمایت می‌کنند درحالی‌که دیگر کشورهای عرب از عراق پشتیبانی کرده‌اند.»^(۲۷)
 رادیو بی‌بی‌سی هم در بخش اخبار فارسی ساعت ۱۹:۴۵ خود ضمن اعلام خبر مذاکره حسن ولیعهد اردن با مقامات ارشد امریکا گفت: «تحولات جنگ ایران و عراق و پیروزی ایران موجب نگرانی اردن شده است و مقامات این کشور از احتمال متلاشی شدن حکومت‌های مرکزی در منطقه و توسعه نفوذ ایران در حوزه خلیج فارس بیمناک‌اند.»^(۲۸)

۴۴۳

در پی آزادسازی خرمشهر و پیام امام خمینی به مناسبت این رویداد مهم که در آن به حکومت‌های منطقه هشدار داده شده است «کاری نکنید با شما براساس حکم خدا رفتار کنیم» و نیز اظهارات دیروز حجت‌الاسلام والمسلمین هاشمی رفسنجانی سخنگو و نماینده امام در شورای عالی دفاع، مبنی بر اینکه «بزرگ‌ترین حق ما سقوط صدام است»، امروز، بسیاری از رسانه‌های خبری خارجی ضمن اینکه آزادسازی خرمشهر را نقطه‌عطفی در جنگ ایران و عراق خوانده و به قرار گرفتن ایران در موضع قدرت اذعان کردند، به بررسی عواقب ورود احتمالی قوای نظامی ایران به داخل خاک عراق برای ساقط کردن حکومت صدام حسین پرداختند و در این خصوص هشدار دادند.

رادیو بی‌بی‌سی در یکی از بخش‌های اخبار فارسی امروز خود به پیام امام خمینی اشاره کرد و گفت: «آیت‌الله خمینی به کشورهای عربی خلیج فارس نه تنها هشدار داد که جانب عراق را نگیرند، بلکه هشدار داد که توافق کمپ دیوید و همچنین طرح هشت ماده‌ای عربستان سعودی برای حل اختلافات اعراب و اسرائیل را احیا نکنند. این نکته نشانه‌ای از آن است که ایران به سرعت بار دیگر به صورت یک قدرت بزرگ در منطقه خلیج فارس جلوه‌گر می‌شود و قصد دارد در مسائل سیاسی خاورمیانه [غرب آسیا] به نفع دول تندرو عرب نقش فعالانه‌ای ایفا کند. اگر رژیم صدام حسین جای خود را به یک رژیم هوادار ایران و سوریه بدهد، کفه ترازو بیش از پیش علیه کشورهای راست‌گرا و غرب‌گرای عربی خواهد چربید.» بی‌بی‌سی همچنین با بیان اینکه آزادسازی خرمشهر نشان می‌دهد پیروزی نهایی ایران در این جنگ قابل‌رؤیت است، گفت: «اینک کشورهایی نظیر عربستان سعودی، شیخ‌نشین‌ها و امارات واقع در شبه‌جزیره عربستان در کابوس گسترش تعصبات اسلامی نظیر آنچه در داخل ایران دیده شد، به سر می‌برند. نکته مهم این است که آیا نیروهای ایران با رسیدن به مرز بین‌المللی دو کشور توقف خواهد کرد یا اینکه با پشتیبانی سوریه برای سرنگون کردن پرزیدنت صدام حسین وارد خاک عراق خواهند شد. اگر چنین واقعه‌ای رخ دهد، دامنه اختلافات و بحران‌های جاری در منطقه گسترش بیشتری خواهد یافت و بیش از پیش ثبات این ناحیه حیاتی را به مخاطره خواهد افکند.»^(۲۹)

بی‌بی‌سی همچنین از قول رئیس دفتر خبرگزاری یونایتد پرس در لندن گفت: «در حال حاضر مواضع این کشورها تغییر یافته و خواستار استقرار هرچه زودتر آتش‌بس شده‌اند. کشورهای جبهه

پایداری اعراب [سوریه، لیبی، الجزایر و یمن جنوبی به همراه سازمان آزادی بخش فلسطین] نیز طرفدار ایران شده‌اند. اگر ایران در جنگ پیروز شود و دولت عراق تغییر کند، در این صورت رهبری آیت‌الله خمینی قاطع‌تر خواهد شد و ایران با همکاری جبهه پایداری و با رهبری آیت‌الله خمینی علیه اسرائیل صفوف خود را تشکیل می‌دهند و قرارداد کمپ دیوید [میان مصر و رژیم صهیونیستی] نیز بی‌اثر خواهد شد و آیت‌الله خمینی بزرگ‌ترین رهبر دنیای اسلام و عرب خواهد شد.^(۳۰)

رادیو اسرائیل نیز با بیان اینکه کارشناسان غرب معتقدند فقط در صورتی ایران پایان جنگ را مورد بررسی قرار خواهد داد که صدام حسین رئیس‌جمهور عراق از کار برکنار شود، گفت: «کارشناسان غرب ارزیابی می‌کنند که با سقوط خرمشهر به دست نیروهای ایرانی و عقب‌نشینی عراق به مرز بین‌المللی، دولت تهران طی دو تا سه هفته تصمیم خواهد گرفت که برای سرنگون کردن پرزیدنت صدام حسین به عراق حمله کند یا نه. کارشناسان غرب نظریات خود را در این مورد بر سخنان دیروز حجت‌الاسلام [هاشمی] رفسنجانی رئیس مجلس شورای اسلامی ایران، پایه‌گذاری می‌کنند که گفت رژیم صدام حسین باید سرنگون شود.» این رادیو همچنین به نقل از مقامات امریکایی افزود: «این شک و تردید وجود دارد که شکست عراق امنیت کشورهای خلیج فارس را به خطر اندازد و در نتیجه منافع امریکا در این منطقه شدیداً به خطر افتد.»^(۳۱)

در همین حال، رادیو امریکا به نقل از یک کارشناس مجرب دنیای عرب درباره اینکه آیا کشورهای عربی به حفظ رژیم صدام علاقه‌مند هستند یا خیر؟ گفت: «البته شخص صدام اهمیت ندارد، ولی [وی را] به‌عنوان یک مظهر حفظ ثبات تلقی می‌کنند که اگر سرنگون شود، ناآرامی‌هایی به وجود خواهد آمد.»^(۳۲)

همچنین، روزنامه امریکایی کریستین ساینس مانیتور که بازپس‌گیری خرمشهر را ضربه‌ای حیرت‌آور برای عراق و متحدان عربش می‌داند، نوشته است: «در هفته آینده توجه اعراب به آن قسمت‌هایی از خاک ایران معطوف خواهد بود که هنوز عراق در اشغال دارد، اگر عراق آن قسمت‌ها را تخلیه کند یا به احتمال بیشتر، سربازان ایرانی آن را بازپس گیرند، بار دیگر اذهان متوجه قرارداد ۱۹۷۵ الجزایر و مرزهای بین‌المللی تصریح شده در آن می‌شود که در آن حقانیت ایران در مورد مشارکت در استفاده از آبراه خلیج فارس مسلم شده است، ولی اگر رژیم اسلامی ایران سودای دیگری در سر داشته باشد و بخواهد از مرز رسمی شناخته شده عبور کرده، به داخل خاک عراق رود آن وقت خاورمیانه [غرب آسیا] با خطر جنگ گسترده‌ای در منطقه مواجه می‌شود که حوزه‌های نفتی، خطوط لوله نفت و تانکرهای عظیم نفتکش را که برای جهان غرب اهمیت حیاتی دارد، در سراسر خلیج فارس به خطر اندازد. اگر ایران در مرز متوقف نشود، احتمال پذیرش وضع قبل از جنگ از جانب عراق هست؛ ولی شاید این موضوع برای رهبری ایران که پیروز شده است کافی نباشد. ایران حال نه تنها خواستار خروج کامل نیروهای عراق از خاک ایران است، بلکه اصرار به سرنگونی صدام حسین داشته، خواهان دریافت غرامت جنگی و خواستار بازگشت [ده‌ها هزار] شیعه عراقی ایرانی‌الاصل به عراق است.»^(۳۳)

روزنامه *واشنگتن پست* در گزارشی با اعلام اینکه به دنبال پیروزی ایران در خرمشهر، کشورهای حامی عراق در حوزه خلیج فارس مراقب نشانه‌هایی از مقاصد آینده ایران نه تنها در مورد صدام حسین، بلکه درباره دولت‌های آسیب‌پذیر خود هستند، نوشته است: «ایران هشدارهای خود را به دیگر کشورهای عربی حوزه خلیج فارس که تاکنون میلیاردها دلار به عراق در طول جنگ کمک کرده‌اند تکرار کرد و از آنها خواست به کمک‌های خود پایان دهند.» *واشنگتن پست* در ادامه با اشاره به اینکه عراقی‌ها اینک فقط بخش‌هایی کوچک از خاک ایران در شمال خوزستان را در اختیار دارند، نوشته است: «به نظر می‌رسد که مبارزه ایران برای سرنگون کردن صدام حسین به پایان نرسیده است. ایران صدام حسین را مسئول آغاز جنگ می‌داند.»

روزنامه *وال استریت ژورنال* بازپس‌گیری خرمشهر را سقوط آخرین پایگاه عمده عراق در خاک ایران معرفی کرده و آن را عاملی دانسته است که از طریق آن کشورهای محافظه‌کار و نفت‌خیز خلیج فارس تحت فشار قرار می‌گیرند تا به گونه‌ای خود را با انقلاب اسلامی ایران تطبیق دهند. این روزنامه افزوده است: «تحلیل‌گران غرب بر این نظرند که پیروزی ایران در جنگ بیست‌ماهه‌اش با عراق موازنه قدرت در خلیج فارس را تغییر خواهد داد و ایران به صورت یک قدرت برتر سر بر خواهد داشت.» این روزنامه امریکایی همچنین نوشته است: «در حال حاضر از نظر نظامی این پرسش مهم مطرح است که آیا ارتش پیش‌تاز ایران به درون عراق نیز راه خواهد گشود یا نه؟ دیپلمات‌های عرب و منابع اطلاعاتی معتقدند که اقدام بعدی ایران تشکیل یک منطقه گسترده غیرنظامی در داخل عراق خواهد بود.»

روزنامه *واشنگتن تایمز* با اعلام اینکه موفقیت ایران در آزادسازی خرمشهر بر نگرانی‌های کشورهای عربی افزوده، نوشته است: «کشورهای عربی خلیج فارس از آن بیم دارند که یک ایران پیروز ممکن است در اندیشه ورود به خاک عراق برآید و مسلمانان شیعه آن کشور را به برپا کردن یک انقلاب اسلامی تحریک کند یا انقلابی را در نقطه‌ای دیگر در منطقه خلیج فارس موجب شود.» *واشنگتن تایمز* اضافه کرده است: «اینک که ارتش ایران، عراقی‌ها را به زور از خوزستان بیرون رانده، دیپلمات‌های غربی امکان موافقت رهبران حکومت اسلامی تهران را برای دست‌یافتن به صلح از راه گفت‌وگو، زیاد نمی‌دانند.»

روزنامه امریکایی *بالتیمورسان* تأکید کرده است: «پیروزی ارتش ایران در آزادساختن خرمشهر نه تنها مهم‌ترین دگرگونی جنگ بیست‌ماهه ایران و عراق به شمار می‌آید، بلکه حادثه‌ای است که گرفتاری‌ها و پیچیدگی‌هایی را در سراسر خاورمیانه [غرب آسیا] به وجود خواهد آورد.» این روزنامه افزوده است: «با به حرکت درآمدن ارتش نیرومند ایران به سوی اروندرود و تهدید پیشروی آن در تمامی طول جبهه‌های جنگ که به کوهستان‌های کردستان می‌پیوندد، دو پرسش اساسی در بسیاری از پایتخت‌های دیگر و نیز در بغداد و تهران مطرح شده است: نخست اینکه آیا ارتش انقلابی ایران اینک که سرانجام بن‌بست دیرپای جنگ را درهم شکسته است، در مرزهای بین‌المللی خواهد ایستاد یا به عراق حمله‌ور خواهد شد و به تصرف پالایشگاه‌های نفت در اطراف بصره خواهد پرداخت. پرسش دیگر این است که آیا تغییر موج جنگ به سقوط صدام حسین خواهد انجامید؟»

روزنامه نیویورک تایمز هم با اشاره به اینکه قوای نظامی ایران تقریباً تمامی مناطق اشغالی این کشور را از عراق بازپس گرفته‌اند، نوشته است: «به اعتقاد مقام‌های آگاه در واشنگتن، دولت تهران احتمالاً طی دو یا سه هفته آینده، نسبت به اعزام نیروهایش به داخل خاک عراق و کوشش برای سرنگونی صدام حسین تصمیم خواهد گرفت. یکی از آن مقام‌ها می‌گفت هیچ‌کس از تصمیمی که آیت‌الله خمینی اتخاذ خواهد کرد، چیزی نمی‌داند و اطمینانی نیست که وی به چیزی کمتر از تحقیر کامل نه‌تنها عراق، بلکه عربستان سعودی و کشورهای دیگر منطقه راضی شود.»^(۳۴) روزنامه نیویورک تایمز همچنین به نگرانی امریکا از پیروزی ایران در جنگ اشاره کرده و افزوده است: «امریکا شکست عراق توسط ایران را خطری بسیار بزرگ تلقی می‌کند. مقامات دولت ریگان [رئیس‌جمهور امریکا] گفتند انهدام نیروهای عراقی توسط ایران برای منافع غرب موقعیتی حتی خطرناک‌تر از درگیری اعراب و اسرائیل به وجود می‌آورد.»^(۳۵) این روزنامه درباره موقعیت کنونی صدام نیز نوشته است: «شکست نظامی عراق، صدام حسین را در برابر برخی از اقداماتی که علیه او در داخل حزب بعث صورت می‌گیرد، آسیب‌پذیر ساخته است، اما وی توانسته است از بسیاری از جدال‌هایی که بر مرکب قدرت در عراق در گرفته، جان به‌دربرد و گفته می‌شود که تمامی مراکز مخالفت با حکومتش را درهم کوبیده است.»^(۳۶)

از سوی دیگر خبرگزاری آسوشیتدپرس با اشاره به سخنان دیروز حجت‌الاسلام‌والمسلمین هاشمی رفسنجانی گزارش داد: «از آغاز جنگ ایران و عراق که به‌خاطر منازعه دیرینه مرزی بر سر آبراه شط‌العرب [اروند رود] بروز کرد، ایران مکرر خواستار سرنگونی صدام حسین شده است، لکن دیروز، ایران ظاهراً برای اولین بار به‌وضوح این موضوع را به‌عنوان یک شرط قبلی برای آغاز مذاکرات عنوان کرد.»^(۳۷)

روزنامه انگلیسی فایننشال تایمز در مطلبی با عنوان «کشورهای خلیج فارس با نگرانی منتظر اقدام بعدی تهران هستند»، نوشته است: «مقامات رسمی کشورهای خلیج [فارس] نگرانی خود را از این امر ابراز کرده‌اند که ایران به‌رغم قول‌های اخیر خود مبنی بر اینکه به نیروهایش اجازه نخواهد داد از مرز عبور کرده و وارد خاک عراق شوند، هنوز ممکن است تصمیم بگیرد که راهی بصره در نزدیکی مرز با کویت شود.»^(۳۸) این روزنامه در مطلبی دیگر با عنوان «حالا نبرد واقعی آغاز می‌شود» با اشاره به اینکه فتح خرمشهر نقطه آغاز جنگ واقعی برای برقراری سلطه سیاسی در منطقه می‌باشد، آورده است: «احتمال پیشروی ایران در خاک عراق، در بین کشورهای عربی محافظه‌کار منطقه خلیج فارس نگرانی بسیاری ایجاد کرده است که از ظهور یک بلوک مسلمان قوی و تندرو و متشکل از عراق و ایران وحشت دارند.» فایننشال تایمز ادامه داده است: «برکنار کردن پرزیدنت صدام حسین ممکن است به این سادگی‌ها نباشد و مشکل‌تر از آن کنار گذاشتن عناصر عمده در حزب بعث خواهد بود که از نظر سیاسی حاکم بر عراق است.»^(۳۹) روزنامه فرانسوی لوموند آزادسازی خرمشهر را چرخش در جنگ اعلام کرده و در مورد اینکه آیا جنگ ایران و عراق تمام شده است، نوشت: «منطق حکم می‌کند نیروهای ایران در صدد بهره‌برداری سریع از پیروزی‌های خود باشند و وسوسه‌ای بزرگ برای نفوذ به بصره، بندر جنوبی عراق، وجود دارد.»^(۴۰)

روزنامه *لیبراسیون* (چاپ پاریس) درباره تلاش‌های دیپلماتیک محافل سیاسی مختلف جهان برای پایان دادن به جنگ ایران و عراق نوشته است: «پس از بازپس‌گیری خرمشهر توسط ایرانیان، امریکا و اروپا و برخی از کشورهای منطقه خلیج [فارس] ابتکارات متعددی برای پایان دادن به این جنگ به کار گرفتند تا به این ترتیب از سقوط صدام جلوگیری کنند.»^(۴۱)

در میان مطبوعات عربی نیز روزنامه *الجزایری الشعب* در مقاله‌ای با اشاره به اینکه امریکا هم‌زمان با پیروزی‌های اخیر ایران در جبهه‌های جنگ با عراق، تلاش‌های مشکوکی را برای مذاکره و پایان دادن به این جنگ آغاز کرده است، به نقل از آگاهان سیاسی آورده است: «امریکا نگران این مسئله است که پیروزی‌های نظامی ایران، منافعش را در منطقه خلیج فارس به خطر اندازد.» *الشعب* به نقل از یک منبع دیپلماتیک امریکایی افزوده است: «سرنگونی رژیم عراق در نتیجه شکست نظامی یا کودتا، عواقب غیرقابل پیش‌بینی و درعین حال بسیار خطرناک برای منافع حیاتی امریکا در منطقه خواهد داشت.» به نوشته این روزنامه: «امریکا انقلاب اسلامی ایران را خطرناک‌ترین تهدید برای رژیم‌های عربی هم‌پیمان خود می‌داند.»^(۴۲)

روزنامه *کویتی الانباء* هم یادآور شده است: «نگرانی ایالات متحده پیرو شکست عراق در جنگ با ایران و گسترش خمینیزم در منطقه کاملاً واضح است. این امر نیز بسیار روشن است که ایالات متحده مایل است جبهه‌ای از کشورهای عرب میانه‌رو برای دفاع از خلیج فارس تشکیل دهد.»^(۴۳)

روزنامه سعودی *عرب نیوز* در مقاله‌ای با عنوان «وحشت عبور ایران از خطوط مرزی با عراق» از تماس عراق با امریکا و کشورهای اروپایی، آسیایی و آفریقایی برای یافتن راه‌حلی به‌منظور پایان دادن به جنگ از طریق مذاکره خبر داده و به نقل از روزنامه *کویتی الرای العام* نوشته است: «در صورت ورود نیروهای ایران به داخل خاک عراق، ایران به ریسکی مبنی بر جنگ با تمامی کشورهای عربی دست خواهد زد.» *عرب نیوز* در ادامه مقاله خود به نگرانی امریکا از سقوط احتمالی صدام اشاره کرده و به نقل از یک مقام بلندپایه وزارت امور خارجه امریکا افزوده است: «ما نمی‌خواهیم [آیت‌الله] خمینی به صادر نمودن انقلاب خود به کشورهای منطقه اقدام کند.» این روزنامه چاپ عربستان در مقاله‌ای دیگر با عنوان «جنگ بی‌معنی» با اعلام اینکه تاکنون خسارات مالی و جانی فراوان به دو طرف وارد آمده است، نوشته است: «ایران قصد دارد همچنان به پیشروی خود تا مرز بین‌المللی ادامه دهد تا آخرین سرباز عراقی آن کشور را ترک کند و در این میان، این امکان هم وجود دارد که برای زیر فشار قرارداد دادن عراق به‌منظور پرداخت خسارات وارده به آن کشور، بعضی از شهرهای عراق را به تصرف درآورده و در صورت انجام این عمل، آن کشور اشتباه بزرگی را مرتکب خواهد شد، چون باعث می‌شود که تمامی کشورهای عرب از جمله سوریه، الجزایر و لیبی که تا به حال از او حمایت می‌کردند، با ارسال اسلحه و تجهیزات نظامی به کمک عراق بشتابند و در صورت تصرف اراضی عراق به‌وسیله ایران، کشورهای مذکور از حمایت ایران خودداری کنند. سایر کشورهای عربی حوزه خلیج فارس از این اقدام توسعه‌طلبانه احساس تهدید خواهند کرد. مصر نیز این عمل را

دوست نداشته و امریکا هم که قبلاً اخطار کرده که فرصت طلبی‌های ایران را به هر وسیله سرکوب خواهد کرد و در صورت تجاوز ایران به عراق پای شوروی نیز به عرصه کشیده خواهد شد. خلاصه اینکه کل منطقه در آتش شعله‌ور خواهد شد.» عرب نیوز در خاتمه این مقاله از ایران خواسته است که به عواقب هرگونه حرکت عجولانه خود بیشتر بیندیشد.^(۴۴)

۴۴۴

مطبوعات سوریه با ابراز خوشحالی از آزادسازی خرمشهر به دست رزمندگان ایران، حکومت صدام حسین را خیانتکار خوانده و خواستار سرنگونی آن شدند. روزنامه البعث در سرمقاله امروز خود با تأکید بر اینکه صدام حسین در سال‌های گذشته بدترین جنایات را در حق ملت سوریه مرتکب شد و به انقلاب اسلامی ایران نیز تجاوز کرد، خواستار سرنگونی صدام شده و نوشته است: «جنایات صدام مساوی است با جنایات سادات [رئیس‌جمهور پیشین مصر] و اطمینان داریم که ملت قهرمان عراق اجازه ادامه حیات به این جلاد را نمی‌دهد و مردم عراق در حال حاضر خواهان شکست صدام است و این یک فرصت تاریخی برای ملت و ارتش عراق می‌باشد تا انتقام خود را از کسانی که می‌خواهند این ملت و امت را درگیر جنگی کنند که تنها امریکا و اسرائیل از آن استفاده می‌کنند، بگیرند.» این روزنامه هشدار داده است کشورهایایی که از عراق در جنگ با ایران حمایت می‌کنند، شکست خورده و سقوط خواهند کرد.

روزنامه الثورة نیز در سرمقاله امروز خود آورده است: «هدف صدام منافع ملی مردم عراق و امت عرب است و او به هدف‌های صهیونیسم خدمت می‌کند.» الثورة اضافه کرده است: «ضرورت ملی ایجاب می‌کند که رژیم خائن صدام سرنگون شود و این نه تنها به خاطر ملت عراق است، بلکه برای برداشتن این مین اسرائیلی امریکایی از راه توده‌های عرب است.»

همچنین، روزنامه تشرین در مقاله‌ای با عنوان «صدام و جرائم او» نوشته است: «صدام حسین از وقتی که قدرت را در عراق به دست گرفت، نقشی جز خیانت به مردم عراق و اسلام نداشته است.»^(۴۵)

۴۴۵

سفارت ایران در کویت به دستگیری تعدادی از ایرانیان مقیم این کشور هنگام ابراز خوشحالی به مناسبت آزادسازی خرمشهر، اعتراض کرد.

به گزارش خبرگزاری رویتر، کاردار سفارت ایران در کویت اعلام کرد در جریان ابراز خوشحالی ایرانیان مقیم کویت به مناسبت آزادسازی خرمشهر که با فریاد الله‌اکبر و توزیع شیرینی

همراه بود، ۱۲ یا ۱۳ نفر از آنان به دست پلیس این کشور بازداشت شده‌اند. وی همچنین که اعتراض خود را به این اقدام به یک مقام وزارت امور خارجه کویت تسلیم کرده و این مقام کویتی قول داده است که موضوع را بررسی کند.^(۴۶)

۴۴۶

اغلب گروه‌های ضدانقلاب مقیم پاریس، ضمن اظهار خوشحالی از پیروزی رزمندگان ایران بر قوای ارتش بعث عراق در جبهه خرمشهر، سرنگونی حکومت جمهوری اسلامی را خواستار شدند. رادیو امریکا در اخبار شبانه‌گاهی خود گفت: «در پاریس، سخنگوی گروه آزادگان به رهبری ارتشبد بهرام آریانا فرمانده پیشین نیروهای مسلح ایران در زمان شاه، از پیروزی ارتش ایران بر قوای عراق ابراز شادمانی کرد و گوشزد نمود که هنگام حمله عراق به ایران گروه آزادگان بی‌درنگ به حمایت از ارتش ایران و علیه عراق ندا داد و از هرگونه اقدام علیه آن کشور پشتیبانی کرد و اینک که دشمن شکست خورده است، گروه آزادگان بار دیگر پشتیبانی خود را از ارتش ایران اعلام می‌کند.»^(۴۷)

رادیو اسرائیل نیز اعلام کرد: «نهضت مقاومت ملی ایران به رهبری شاهپور بختیار در اطلاعیه‌ای که امروز در پاریس منتشر کرد، با تأکید بر اینکه با آزادی خرمشهر آتش جنگ خانمان‌سوز ایران و عراق پس از کشتارهای انسانی و خسارات مالی فراوان رو به خاموشی است، اعلام کرد که قرارداد ۱۹۷۵ الجزایر، منعقد میان ایران و عراق، هنوز معتبر می‌باشد و می‌تواند پایه‌ای برای حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات فی‌مابین گردد.» رادیو اسرائیل در ادامه گفتار خود به اطلاعیه جبهه موسوم به نجات ایران به رهبری علی امینی، که امروز در پاریس منتشر شد، اشاره و اضافه کرد در این اطلاعیه ضمن تأکید بر مخالفت آشتی‌ناپذیر این جبهه با حکومت فعلی ایران، حمله و تجاوز عراق به خاک ایران محکوم شده و آمده است: «خبر بازپس گرفتن خرمشهر به دست ارتش افتخارآفرین ایران عموم هم‌وطنان را خوشحال می‌کند، اما این پیروزی نباید بهانه‌ای برای حکومت فعلی ایران شود که با تجاوز به کشورهای کوچک مسلمان هم‌جوار، به بهانه تشکیل امپراتوری اسلامی، منطقه خاورمیانه [غرب آسیا] را گرفتار آشوب و فتنه کند.» رادیو اسرائیل از اطلاعیه امروز جبهه ملی ایران نیز نام برد و گفت که این جبهه ضمن ابراز شادمانی و ستایش از ارتش ایران اعلام کرد: «رژیم مذهبی آیت‌الله خمینی برای پیشگیری از گسترش فزاینده و جبهه ملی ارتش و جلوگیری از یک حرکت ملی از سوی آنان از هم‌اکنون در اندیشه تضعیف یا حتی پاک‌سازی این ارتش است. جبهه ملی ایران سپس هشدار می‌دهد که وظیفه ملی حکم می‌کند از این پس با وحدت و همبستگی در سایه یک برنامه ملی هماهنگ، تمام نیروها در جهت سرنگونی رژیم فعلی به کار گرفته شوند.»^(۴۸)

همچنین، خبرگزاری فرانسه در گزارشی از پاریس اعلام کرد مسعود رجوی رهبر سازمان مجاهدین خلق (منافقین)، از مردم ایران دعوت کرده است تا سلاح‌های خود را به سوی رژیم این کشور نشانه بگیرند.^(۴۹)

۴۴۷

ناآرامی برخی شهرهای کردنشین عراق، حمله به پایگاه‌های نظامیان عراقی و درگیری مأموران با تظاهرکنندگان در این مناطق ادامه دارد.

روزنامه اطلاعات در گزارشی با اعلام خبر ناآرامی اوضاع در برخی از شهرهای عراق نوشته است: «طی درگیری‌هایی که بین مبارزان مسلمان عراقی با مزدوران دولتی در شهرهای کرکوک و سلیمانیه درگرفت، دو پاسگاه مأمورین امنیتی رژیم صدام مورد حمله مسلمانان عراقی قرار گرفت و در نتیجه ۶ تن از مأمورین نظامی و غیرنظامی یعنی به هلاکت رسیدند.» این روزنامه به نقل از خبرگزاری جمهوری اسلامی افزوده است: «به گزارش منابع کاملاً موثق، در تظاهراتی که در شهر سلیمانیه عراق علیه رژیم جنایتکار صدام برپا شد، یک مأمور امنیتی و یکی از افراد ارتش به اصطلاح خلقی عراق به هلاکت رسیده و سلاح‌های آنان توسط مردم مصادره شد. در همین تظاهرات که هم‌زمان با پیروزی‌های درخشان رزمندگان مسلمان ایرانی در جبهه‌ها صورت گرفت، تظاهرکنندگان با حمله به یک خودروی ارتشی، یک سرنشین آن را به هلاکت رساندند.»^(۵۰)

روزنامه جمهوری اسلامی نیز گزارش داد: «روز چهارشنبه [۱۳۶۱/۳/۵]، در حلبچه، مردم پس از اقامه نماز صبح دست به تظاهرات زدند. همچنین، مزدوران رژیم درمانده بغداد در تلاش جهت خرید آبرو برای صدام یک تظاهرات فرمایشی در حمایت از دیکتاتور عراق در کرکوک ترتیب دادند که با بی‌اعتنایی شدید اهالی این شهر روبه‌رو شد.» این روزنامه در ادامه گزارش خود افزود: «شهر سلیمانیه در شمال عراق شاهد درگیری‌های شدید بین تظاهرکنندگان و نیروهای پلیس بود و مأموران بعضی برای متفرق کردن تظاهرکنندگان به‌سوی آنان آتش گشودند. در این شهر با اعلام اعتصاب‌های عمومی، دوایر دولتی، مغازه‌ها و تمامی مدارس کاملاً به‌حال تعطیل درآمده‌اند.»^(۵۱)

۴۴۸

در ادامه تمهیدات عراق برای برگزاری هفتمین اجلاس سران جنبش عدم‌تعهد در بغداد، دو مقام عراقی راهی کوبا و نیجر شدند. این درحالی است که سفر نماینده این کشور به هند به تعویق افتاد. به گزارش خبرگزاری عراق، عصمت کتانی نماینده این کشور در سازمان ملل، امروز از بغداد راهی هاوانا شد تا در جلسه دفتر هماهنگی جنبش عدم‌تعهد که دوشنبه آینده (۱۳۶۱/۳/۱۰)، تشکیل می‌شود، شرکت کند. خبرگزاری فرانسه نیز گزارش داد وزیر کشور عراق، امروز با رئیس‌جمهور نیجر دیدار و پیام دعوت رئیس‌جمهور عراق را برای شرکت در اجلاس آتی سران کشورهای عضو جنبش عدم‌تعهد* تسلیم وی کرد.

از سوی دیگر، خبرگزاری هند اعلام کرد طارق عزیز معاون نخست‌وزیر عراق که قرار

* این اجلاس قرار است در سپتامبر آینده (شهریورماه) در بغداد برگزار شود.

بود فردا برای تسلیم پیام خصوصی صدام عازم هند شود، سفر خود را به تعویق انداخت. این خبرگزاری اضافه کرد دولت عراق به وزارت امور خارجه هند اطلاع داده که طارق عزیز درگیر مسائل جنگ به خصوص پیروزی‌های اخیر ایران در جبهه‌های نبرد است.^(۵۲)

منابع و مآخذ روزشمار ۱۳۶۱/۳/۵

۱. سند شماره ۱۱۸۱۴۴ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: از اطلاعات عملیات قرارگاه قدس به اطلاعات عملیات قرارگاه مرکزی کربلا، ۱۳۶۱/۳/۶.
۲. سند شماره ۷۸۱۹ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: گزارش نویهای اطلاعاتی رکن ۲ قرارگاه کربلا، شماره ۴۹۷، ۱۳۶۱/۳/۶، ص ۱.
۳. سند شماره ۵۰۰۸/پن مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: عملیات بیت‌المقدس، (قرارگاه کربلا، ۴ و ۱۳۶۱/۳/۵، نوار شماره ۳۱۱۷)، عبدالله درویشی، صص ۲۶ - ۱۰؛ و - سند شماره ۳۹/د مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: دفترچه ثبت جنگ راوی قرارگاه کربلا در عملیات بیت‌المقدس، عبدالله درویشی، ۱۳۶۱/۳/۴، صص ۴۱ - ۳۶.
۴. سند شماره ۱۵۲۶۷۴ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: دستور جزء به جزء قرارگاه کربلا شماره ۱۱، ۱۳۶۱/۳/۵.
۵. سند شماره ۷۸۱۰ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: از قرارگاه نصر (فرماندهی لشکر ۵ نصر) به تیپ‌های تابعه قرارگاه نصر، فتح، فجر، فرماندهی لشکر ۲۱ حمزه سیدالشهدا^(ع)، قرارگاه مرکزی کربلا و فرمانده سپاه خرمشهر، ۱۳۶۱/۳/۵.
۶. روزنامه کیهان، ۱۳۶۱/۳/۵، ص ۱۵.
۷. روزنامه جمهوری اسلامی، ۱۳۶۱/۳/۶، ص ۲.
۸. روزنامه کیهان، ۱۳۶۱/۳/۶، ص ۱۸.
۹. سند شماره ۵۷۷۵۴ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: از ستاد مرکزی سپاه (مرکز فرماندهی) به مدیریت راه‌آهن، ۱۳۶۱/۳/۵.
۱۰. سند شماره ۵۷۷۵۲ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: از فرماندهی منطقه ۹ سپاه (شیراز) به فرماندهی مرکز، ۱۳۶۱/۳/۵.
۱۱. سند شماره ۵۷۷۵۵ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: اعزام نیروی منطقه ۳ سپاه (چالوس)، ۱۳۶۱/۳/۵.
۱۲. سند شماره ۵۲۷۵۰ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: تلفن گرام سپاه منطقه ۷ (باختران) به سپاه مرکز، ۱۳۶۱/۳/۱۳، صص ۱ و ۲.
۱۳. سند شماره ۵۷۷۶۴ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: از فرماندهی سپاه منطقه ۵ (تبریز) به فرماندهی مرکز، ۱۳۶۱/۳/۶.
۱۴. روزنامه اطلاعات، ۱۳۶۱/۳/۵، ص ۴.
۱۵. روزنامه جمهوری اسلامی، ۱۳۶۱/۳/۶، ص ۳۲.
۱۶. روزنامه کیهان، ۱۳۶۱/۳/۶، ص ۱۸.
۱۷. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه گزارش‌های ویژه، شماره ۶۹، ۱۳۶۱/۳/۷، ص ۱۵، رادیو صدای آمریکا، ۱۳۶۱/۳/۶.
۱۸. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه گزارش‌های ویژه، شماره ۶۸، ۱۳۶۱/۳/۶، صص ۹ و ۱۰، لندن - آسوشیتدپرس، ۱۳۶۱/۳/۵.
۱۹. همان، ص ۱۰، لندن - خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۱/۳/۵.
۲۰. همان، ص ۲۱، رادیو بی‌بی‌سی، ۱۳۶۱/۳/۵.
۲۱. روزنامه اطلاعات، ۱۳۶۱/۳/۶، ص ۱۳.
۲۲. روزنامه کیهان، ۱۳۶۱/۳/۶، ص ۱۸.
۲۳. روزنامه اطلاعات، ۱۳۶۱/۳/۶، ص ۲.
۲۴. روزنامه جمهوری اسلامی، ۱۳۶۱/۳/۶، ص ۳۲.
۲۵. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه گزارش‌های ویژه، شماره ۶۸، ۱۳۶۱/۳/۶، صص ۳۲ و ۳۳، رادیو امان، ۱۳۶۱/۳/۵.
۲۶. واحد مرکزی خبر صداوسیما جمهوری اسلامی، بولتن رادیوهای بیگانه، ۱۳۶۱/۳/۵، ص ۸، رادیو صدای آمریکا، ۱۳۶۱/۳/۵.
۲۷. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه گزارش‌های ویژه، شماره ۶۸، ۱۳۶۱/۳/۶، صص ۵ و ۶، آسوشیتدپرس، ۱۳۶۱/۳/۵.
۲۸. واحد مرکزی خبر صداوسیما جمهوری اسلامی، بولتن رادیوهای بیگانه، ۱۳۶۱/۳/۵، صص ۱۱، ۱۲ و ۲۲، رادیو کلن و رادیو بی‌بی‌سی، ۱۳۶۱/۳/۵.
۲۹. همان، صص ۹ و ۱۶، رادیو بی‌بی‌سی، ۱۳۶۱/۳/۵.
۳۰. واحد مرکزی خبر صداوسیما جمهوری اسلامی، بولتن رادیوهای بیگانه، ۱۳۶۱/۳/۷، ص ۲۹، رادیو بی‌بی‌سی، ۱۳۶۱/۳/۵.
۳۱. واحد مرکزی خبر صداوسیما جمهوری اسلامی، بولتن رادیوهای بیگانه، ۱۳۶۱/۳/۵، ص ۱۸، رادیو اسرائیل، ۱۳۶۱/۳/۵.
۳۲. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه گزارش‌های ویژه، شماره ۶۹، ۱۳۶۱/۳/۷، ص ۱۷، رادیو صدای آمریکا، ۱۳۶۱/۳/۶.
۳۳. واحد مرکزی خبر صداوسیما جمهوری اسلامی، بولتن رادیوهای بیگانه، ۱۳۶۱/۳/۵، صص ۶ و ۷، رادیو صدای آمریکا، ۱۳۶۱/۳/۵.

۳۴. همان، صص ۴ - ۲، رادیو امریکا، ۱۳۶۱/۳/۵.
۳۵. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه خبرها و گزارش‌ها (جهان در ۲۴ ساعت گذشته)، شماره ۵۳، ۱۳۶۱/۳/۸، صص ۲۳، ۱۳۶۱/۳/۷.
۳۶. واحد مرکزی سازمان صداوسیما جمهوری اسلامی، بولتن رادیوهای بیگانه، ۱۳۶۱/۳/۵، صص ۵، رادیو صدای امریکا، ۱۳۶۱/۳/۵.
۳۷. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه گزارش‌های ویژه، شماره ۶۸، ۱۳۶۱/۳/۶، صص ۱۰، آسوشیتدپرس، ۱۳۶۱/۳/۵.
۳۸. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه گزارش‌های ویژه، شماره ۷۲، ۱۳۶۱/۳/۱۰، صص ۷ و ۸، لندن - خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۱/۳/۹.
۳۹. واحد مرکزی خبر صداوسیما جمهوری اسلامی، بولتن رادیوهای بیگانه، ۱۳۶۱/۳/۵، صص ۱۲ و ۱۳، رادیو بی‌بی‌سی، ۱۳۶۱/۳/۵.
۴۰. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه خبرها و گزارش‌ها (جهان در ۲۴ ساعت گذشته)، شماره ۵۵، ۱۳۶۱/۳/۱۰، صص ۱۶، روزنامه لوموند، ۱۳۶۱/۳/۵.
۴۱. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه خبرها و گزارش‌ها (جهان در ۲۴ ساعت گذشته)، شماره ۵۳، ۱۳۶۱/۳/۸، صص ۲۳، ۱۳۶۱/۳/۷.
۴۲. همان، صص ۱۶ و ۱۷، الجزیره - خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۱/۳/۷ و روزنامه الشعب، ۱۳۶۱/۳/۵.
۴۳. واحد مرکزی خبر صداوسیما جمهوری اسلامی، بولتن رادیوهای بیگانه، ۱۳۶۱/۳/۵، صص ۱۸، رادیو اسرائیل، ۱۳۶۱/۳/۵.
۴۴. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه گزارش‌های ویژه، شماره ۶۸، ۱۳۶۱/۳/۶، صص ۵ - ۳، تهران - خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۱/۳/۵.
۴۵. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه خبرها و گزارش‌ها (جهان در ۲۴ ساعت گذشته)، شماره ۵۲، ۱۳۶۱/۳/۶، صص ۱۰، ۱۹ و ۲۰.
۴۶. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه گزارش‌های ویژه، شماره ۶۸، ۱۳۶۱/۳/۶، صص ۱۱، بحرین - خبرگزاری رویتر، ۱۳۶۱/۳/۵.
۴۷. همان، صص ۱۹، رادیو صدای امریکا، ۱۳۶۱/۳/۵.
۴۸. واحد مرکزی خبر صداوسیما جمهوری اسلامی، بولتن رادیوهای بیگانه، ۱۳۶۱/۳/۵، صص ۲۰ و ۲۱، رادیو اسرائیل، ۱۳۶۱/۳/۵.
۴۹. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه گزارش‌های ویژه، شماره ۶۸، ۱۳۶۱/۳/۶، صص ۵، خبرگزاری فرانسه، ۱۳۶۱/۳/۵.
۵۰. روزنامه اطلاعات، ۱۳۶۱/۳/۵، صص ۱۳.
۵۱. روزنامه جمهوری اسلامی، ۱۳۶۱/۳/۸، صص ۲.
۵۲. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه گزارش‌های ویژه، شماره ۶۸، ۱۳۶۱/۳/۵، صص ۱۳ و ۱۴.